

УДК 37.04:376

[https://doi.org/10.33296/2707-0255-15\(29\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-15(29)-09)

Ганна ЗАХАРОВА

ORCID: 0000-0002-3885-5130

к.пед.н., доцент кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Харківського національного
економічного університету імені
Семена Кузнеця, м. Харків
annatkach2311@gmail.com

Ірина МАКСИМОВА

ORCID: 0000-0002-2507-5792

старший викладач кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Харківського національного
економічного університету імені Семена
Кузнеця, м. Харків
maksymoviryna@gmail.com

Жанна ДІДЕНКО

ORCID 0000-0002-7897-5428

викладач кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Харківського національного
економічного університету імені Семена
Кузнеця, м. Харків
d0504005760@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА АДАПТИВНИХ ЗАСАДАХ

Анотація. Стаття присвячена одній з проблем формування духовності студентів, яка є актуальною, і належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. Основні проблеми аналізу потреб полягають у встановленні їх складу, ієрархії, кордонів, рівнів і можливостей задоволення. Ці проблеми тісно взаємопов'язані. Зокрема,

© Українська інженерно-педагогічна академія

© ГО «Школа адаптивного управління соціально-педагогічними системами»

© Захарова Г., Максимова І, Діденко Ж.

ієрархія потреб багато в чому обумовлена рівнями їх задоволення. В наш час дуже часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини, та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є, в першу чергу, виховання духовної особистості. А саме тому в статті розглядаються педагогічні умови формування духовних потреб студентської молоді, виявлено рівні сформованості духовних цінностей студентів. В статті проаналізовано роботи педагогів минулого так і сучасних вчених з даної проблеми. Дано аналіз поняттю «духовна культура», у статті проаналізовано рівні сформованості духовних цінностей студентів. Розглянуто принципи та задачі, які потрібні для здійснення формування духовності молоді. Було виділено наступні складові поняття духовної культури студентів, дано характеристику кожній з них та показано як на ці складові духовної культури відбувається вплив завдяки таким блокам навчальної діяльності: операційно-дійовий, спонукальна, міжособистісні та ділові взаємини викладача і студента.

На основі результатів теоретичного аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, емпіричного досвіду навчально-виховної роботи зі студентами, аналізу структури духовності обґрунтовано педагогічні умови розвитку духовних цінностей студентів. У роботі було виділене основні умови формування духовності особистості. Також зроблено дослідження понять інтеграція та міжпредметні зв'язки.

Ключові слова: студент, духовність, педагогічні умови, духовна культура, адаптивні засади, заклад вищої освіти.

Вступ. Знецінювання духовного, втрата інтересу до внутрішніх ідеалів, моральний занепад суспільства призводить до катастрофічних наслідків: підвищення рівня злочинності, алкогольної, наркотичної залежності, девальвація власного життя та майбутнього через аборти, руйнація інституту сім'ї та шлюбу, аморальність поведінки, залежність від телефонів, ігор, думки ЗМІ та безліч інших проявів. Все це ставить перед освітою завдання переосмислити свою роль у формуванні особистості. На цьому наголошується у Державній національній програмі "Освіта" («Україна XXI століття») [1], яка базовим методологічним принципом реформування освіти визначає забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості. Національна доктрина розвитку освіти

визнає розвиток особистості головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу.

З-поміж основних напрямків державної політики щодо питання розвитку освіти виокремлюється особистісна орієнтація освіти, формування національних та загальнолюдських цінностей, указується на проблему духовності як складової частини національної системи виховання, яке «спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури».

Без розвитку української духовності неможливо вибудовувати державність та рівноправне суспільство, проводити необхідні для країни реформи. Роки незалежності для нашої держави поставили головним завданням її очільника розвинути економіку до рівня країн Європи, тому проблеми духовної сфери вирішувалися за залишковим принципом, що погіршило ситуацію.

Відповідно програма відродження суспільства, а точніше її відсутність, не давала рухатися вперед, до кращого майбутнього через реформи. Поруч із цим освіта завжди відігравала важливу роль у культурному та духовному розвитку населення, тобто її головним завданням є розвиток духовної культури особистості, що в підсумку стає основою формування і становлення особистості.

Проблема духовності й духовної культури молодій людині завжди хвилювала й хвилює кожного педагога, вихователя, куратора, адже формування її духовної культури – це ще й формування її свідомості, світогляду, включення в економічне, політичне, культурне життя народу, уклад життя сім'ї, нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взагалі проблеми духовності торкалися багато років тому. Про це свідчать праці педагогів минулого: Я. Каменського, Г. Песталоцці. А. Дистервега, В. Сухомлинського. Вони

одноставно виділили головні фактори, які впливають на духовне виховання молоді: праця, сім'я, школа, вчитель.

На сучасному етапі проблемою духовності займаються багато вчених, серед яких: О. Майкіна, Г. Сагач, Т. Зазюн, С. Соловейчик, І. Зеліченко. Саме тому ми обрали тему: “Особливості основних духовних та матеріальних потреб студентів”, тому ця проблема є однією з головних у нашій державі. Адже суспільство й держава не можуть існувати, нормально виконувати свої функції без певної системи гуманістичних, духовних цінностей. Оволодіння молоддю духовними цінностями підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями. Духовність зміцнює єдність усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку.

Мета статті виявити та методом педагогічного дослідження перевірити педагогічні умови, що забезпечують формування духовних потреб у навчальному процесі на адаптивних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження Духовна культура, яку освоює студент під час навчання, підносить свідомість особистості на вищий щабель, наповнює життя та діяльність високими громадськими цілями, а також сприяє зміцненню єдності усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку.

Регулятором взаємовідносин виступає духовно-моральний потенціал, до складу якого входять загальнолюдські, християнські цінності та норми моралі. У будь-якому випадку людина не може жити лише духовними цінностями, але зараз рівень духовності молоді знаходиться на дуже низькому рівні, що пояснюється вихованням та середовищем життя. У теперішній час, коли є можливості для духовного зростання, сучасні молоді люди не потребують цього.

У теперішній час попит уступає пропозиції, адже духовний розвиток, доступний у майже кожному виявленні, не є потрібним сучасним людям.

Соціальні мережі забезпечують спілкування не виходячи із дому та стають повноцінними заміниками, на думку молоді, живому спілкуванню та активному відпочинку. Тому сьогодні необхідно шукати нові способи залучення молодих людей до духовного та культурного розвитку, але насамперед треба створити відповідні умови для пробудження свідомості щодо важливості розвитку індивіда у соціумі.

У своїй дисертації О. Плавуцька [8] завдяки проведенню експерименту (студенти були учасниками анкетування, за ними проводилося педагогічне спостереження та індивідуальні бесіди) було виявлено тенденцію зростання показників та їх залежності від психоактивних речовин, збільшення кількості абортів серед підлітків та самогубств через відсутність сенсу життя.

Проаналізувавши отримані результати було виявлено виявити характерні недоліки:

- 1) недостатнє використання виховного потенціалу змісту дисциплін у розвитку духовних цінностей студентів;
- 2) недостатнє залучення студентів до морально-духовної діяльності, створення умов для самовираження, самоосвіти та самовиховання, спрямованих на розвиток духовних цінностей особистості;
- 3) недостатня підготовленість викладачів гуманітарних дисциплін до реалізації їх виховних можливостей у розвитку духовних цінностей.

За результатами експерименту виявлено рівні сформованості духовних цінностей студентів:

- 1) егоцентричний;
- 2) групоцентричний;

3) просоціальний;

4) духовний.

Доцільно охарактеризувати кожен із цих рівнів на прикладі студентів.

Егоцентричність притаманна студентам, які прагнуть бути лідерами, хочуть проявляти власну важливість, успішність, не ураховуючи інтересів інших оточуючих, тобто їх кредо: «Бачу мету, не бачу перешкод».

Групоцентричністю володіють студенти, вбачають свою цінність як членів якоїсь групи, наприклад родина, народ. Приналежність до неї відіграє вирішальну роль та координує більшість поведінкових реакцій у соціумі.

Просоціальний рівень – це рівень, у якому студенти цінують у людях індивідуальність, вбачають у всіх рівність прав, свободи, обов'язків та інше.

Важливим відкриттям О. Плавуцької стала невідповідність згідно ранжування цінностей у термінах та інструментах вирішення ситуації. У 70% респондентів обрані ними в анкеті цінності, які розміщувалися на перших місцях, по факту опинялися укінці. Для такого дослідження була використана методика Е. Фанталової «Рівень відповідності «цінності» та «доступності» у різноманітних життєвих сферах».

Такі результати засвідчили значний внутрішній конфлікт між реальністю та власним «придуманим» світом, а також звертає увагу на привабливість, але поруч із тим, недоступність цінностей та потребу у впливі на духовний розвиток студентів освітнього чинника.

Отже, перед кожним ЗВО повинне стояти задача формування духовності молоді. За для його здійснення необхідно виконувати наступні принципи та задачі:

1) підняття у очах студентів питання важливості моралі у сучасному суспільстві;

2) розвиток української культури, всіляка підтримка наших традицій,

звичаїв, надання особливого значення власній менталітетності та фольклористиці;

3) пробудження до самовдосконалення своїх чеснот та моральних якостей студентами;

4) підтримка та допомога у розвитку високих цілей, благородних інтересів, потреб і бажання;

5) шанобливе ставлення до релігії;

6) розвиток індивідуальних якостей та здібностей особистості;

7) допомога у плануванні власної кар'єри, впровадження у студентські колективи важливість наявності життєвої мети та пошуку свого призначення;

8) підтримка колективного життя різними заходами, направленими на гармонійний фізичний та духовний розвиток людини;

9) формування рис особистості – майбутнього фахівця.

Вплив на усі складові духовної культури відбувається завдяки таким блокам навчальної діяльності як:

1) операційно-дійовий це система цілей, дій і операцій, забезпечення яких формує професійні знання, уміння і навички.

2) спонукальна сила діяльності це двигун діяльності, який забезпечує діяльність енергією; це потреби, інтереси, настанови та мотиви діяльності.

3) міжособистісні та ділові взаємини викладача і студента (педагогічна взаємодія), формою реалізації яких є професійно-педагогічне спілкування.

Результатом виконання цих блоків як єдине ціле є той факт, що студент, граючи роль суб'єкта навчально-професійної діяльності, отримує не тільки певний рівень професійної і методичної підготовки, а й розвиває свої інтелектуальні й професійні здібності, досягає духовної й моральної вихованості, одержує систему світоглядних настанов і професійну компетентність, які спричиняють ставлення до своєї майбутньої професії, життєву і професійну позицію. Зміни, які відбуваються

в одному з блоків, як негативні, так і позитивні, закономірно призводять до відповідної реакції і у інших блоках, що позначиться на кінцевому результаті навчання та виховному значенні.

На основі результатів теоретичного аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, емпіричного досвіду навчально-виховної роботи зі студентами, аналізу структури духовності обґрунтовано педагогічні умови розвитку духовних цінностей студентів у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу, а саме:

- 1) використання ціннісного (аксіологічного) підходу під час відбору навчального матеріалу з урахуванням особливостей виховного впливу дисциплін;
- 2) створення сприятливого психоемоційного клімату на заняттях;
- 3) кордоцентричне спрямування ціннісних орієнтацій студентів шляхом формування вмінь розпізнавати метафоричні духовні смисли.

Доповнення навчального матеріалу інформацією, яка буде звертати увагу на культурні особливості нації, духові надбання людства – саме у цьому заключається суть ціннісного підходу.

Створення сприятливого психоемоційного клімату полягає у використанні елементів емоційної саморегуляції на академічних заняттях, а саме: гармонізуючого впливу особистості викладача як носія духовних цінностей, проведення психологічних тренінгів із метою розвитку духовних цінностей, використання класичної музики тощо.

Кордоцентричне спрямування ціннісних орієнтацій студентів полягає у виконанні вправ на трансформацію духовних смислів.

Ці педагогічні умови є системоутворюючим компонентом моделі розвитку духовних цінностей. Визначальними компонентами моделі, взаємодія яких впливає на розвиток духовних цінностей студентів, є структура духовних цінностей

студентів та критерії діагностики рівнів розвитку її компонентів; педагогічні умови, етапи та засоби реалізації; націлювання на результат.

Також важливим є врахування використання адаптивного управління в педагогічній практиці, що на даний момент є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Огляд літературних джерел та вивчення практики свідчать про те, що адаптивне управління переважно застосовується в сфері загальної середньої освіти, може впливати на зародження духовності в молоді. Слід зазначити, що воно обов'язково проявляється там, де необхідним є узгодження різноспрямованих впливів на об'єкт управління. Технологія адаптивного управління складається з порядку дій, методики, способів і засобів їх здійснення. Механізм взаємоузгодження розкриває способи спрямованого впливу (самовпливу) й одночасного вивільнення ступенів свободи для саморозвитку суб'єктів діяльності.

На формування духовних потреб молодого покоління впливає чимало різноманітних умов. Одні вчені розглядають ці умови як фактори, що впливають на розвиток особистості, а інші як обставини. І та і інша точки зору мають своє наукове обґрунтування, саме тому ми зупиняємося на такому визначенні, яке охоплює обидві точки зору, адже та чи інша умова за якої формується духовний світ особистості є одночасно і фактором, який впливає на це формування.

Ми виділяємо такі основні умови формування духовності особистості:

- обов'язкове врахування вікових особистостей студентів;
- врахування особистостей суспільної природи людини, відповідно вихованню особистості в колективі і через колектив та врахування особливостей колективної пізнавальної діяльності;
- активне використання міжпредметних зв'язків для підвищення ефективності навчального процесу та для різнобічності, багатогранності розвитку особистості;

– обов'язкове використання принципу активності студентів.

Пошуки студентів удосконалення освіти в навчальних закладах зокрема спричинилися до відродження такого методичного явища, як інтеграція навчання - відомого ще з часів К. Ушинського (метод навчання грамоти шляхом інтеграції письма і читання), яке перейшло нині з царини дискусії у практику.

Ось як трактуються міжпредметні зв'язки у педагогічному словнику: Міжпредметні зв'язки – взаємна узгодженість навчальних програм, обумовлена системою наук та дидактичними цілями [5; 68].

Інтеграція (від лат. integer – повний, цілий) – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин із кількох раніше розрізнених одиниць (навчальних предметів, видів доцільності та ін.) [6; 99].

Реалізація ідей інтеграції і гуманітаризації передбачає докорінну перебудову не лише педагогічного мислення, а й усієї системи освіти - вихід учителя за межі власного предмета. Настав час осмислювати матеріал з позицій філософії, здійснювати міжпредметні зв'язки, усвідомивши місце своєї дисципліни в загальній системі культури [6; 50].

Як зазначає В. Пасічник, література як шкільний предмет "... є багатофункціональна, інтегральна за своїм призначенням" [10; 19].

Нині ідея інтеграції навчання приваблює, багатьох учених і вчителів у нашій країні й за кордоном. Предметом наукового інтересу багатьох дослідників (О. Біляєв, О. Савченко, П. Донченко, В. Тимченко, Ю. Колегін та ін.), є проблема інтегрованого уроку в школах різних типів [6; 106].

На важливості активності у навчанні наголошували такі науковці як А. Тряпицина, Л. Гребенкіна та багато інших.

На особливій важливості цього принципу в старшому віці наголошують і психологи. Зокрема, звертав на це увагу і такий видатний психолог, як А. Петровський.

Враховуючи усе зазначене вище, ми вважаємо за доцільне у своїй подальшій роботі із учнями старшого шкільного віку.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу результатів проведеного педагогічного дослідження можна сказати, що висунуті гіпотези частково, але підтвердилися. Більшість молоді дійсно вважає, що в нашому суспільстві переважають матеріальні потреби. Серед молоді спостерігається прагнення до індивідуалістичного типу життя та задоволення в першу чергу власних, а не загальнолюдських інтересів, що свідчить про низький рівень самосвідомості в молодіжному середовищі. Але все ж таки непорушними цінностями для опитаних залишаються кохання, сім'я, дружба, які являються для них набагато важливішими за гроші та матеріальний достаток, і для більшості взагалі є найважливішими в житті. Багато факторів мають значний вплив на зміну життєвих цінностей. Проте ми бачимо, як занепадає потреба молоді у читанні літератури, відвідуванні бібліотек, театрів, а натомість швидкими темпами зростає надання переваги молодими людьми телебаченню, тобто засобам, які сприяють зниженню розвитку людської думки, духовному світосприйняттю, власному оновленню та часто спровоковують на негативні вчинки.

Перспективи подальших досліджень. Тема формування духовних потреб студентів до кінця не розкрита і потребує нових досліджень, спираючись на те, що суспільство змінюється і утворюються різні інші фактори впливу на особистість, таким чином даючи нам продовжувати розкривати цю тему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / Педагогіка і психологія №1 (14) 1997, Науково- теоретичний та інформаційний журнал АПН України. С. 144-150.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. 416 с.
3. Роздуми про ... / Філософський альманах. Випуск 6. М.: МАКС Пресс, 2003.
4. Кравченко Г.Ю. Методи адаптивного управління розвитком у забезпеченні умов інклюзивного середовища в закладі вищої освіти / Адаптивне управління: теорія і практика. серія педагогіка No 886. Випуск 13(25), 2022.
5. Науково-дослідний інститут “Проблеми людини”, 1999. Том 14. С. 123-129.
6. Оушен В. К. Дослідження: методика, теорія та практика. / В. К. Оушен К.: Наука, 2008. 128 с.
7. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості. Монографія. К.: Наш час. 2006. 280 с.
8. Плавущька О. П. Розвиток духовних цінностей студентів у ході вивчення дисциплін гуманітарного циклу: результати експериментального дослідження / О. П. Плавущька // Освіта регіону: політологія психологія комунікації. 2010. Режим доступу до ресурсу: <http://social-science.com.ua/article/>
9. Пусторолев П.П. Аналіз поняття про злочин./ П. П. Пусторолев М.: 2005
10. України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Міжвідомчий науковий збірник / А. І. Комарова, Ю. П. Богущький та ін. – Київ

REFERENCES

1. Boryshevskiy M. Y. Dukhovni tsinnosti v stanovlenni osobystosti hromadianyna / Pedagogika i psykholohiia №1 (14) 1997, Naukovo- teoretychnyi ta informatsiinyi zhurnal APN Ukrainy. P. 144-150.
2. Vikova ta pedagogichna psykholohiia: Navch. posib. / O.V.Skrypchenko, L.V.Dolynska, Z.V.Ohorodniichuk ta in. K.: Prosvita, 2001. 416 s.
3. Rozdumy pro ... // Filosofskiy almanakh. Vypusk 6. M.: MAKSS Press, 2003.
4. Kravchenko H.Iu. Metody adaptivnoho upravlinnia rozvytkom u zabezpechenni umov inkliuzyvnoho seredovyshcha v zakladi vyshchoi osvity / Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. seriia pedagogika No 886. Vypusk 13(25), 2022.
5. Naukovo-doslidnyi instytut “Problemy liudyny”, 1999. Tom 14. S. 123-129.

6. Oushen V. K. Doslidzhennia: metodyka, teoriia ta praktyka. / V. K. Oushen K.: Nauka, 2008. 128 s.
7. Pomytkin E.O. Psykholohiia dukhovnoho rozvytku osobystosti. - Monohrafiia. K.: Nash chas. 2006. 280 s.
8. Plavutska O. P. Rozvytok dukhovnykh tsinnosti studentiv u khodi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho tsyклу: rezultaty eksperymentalnoho doslidzhennia / O. P. Plavutska // Osvita rehionu: politolohiia psykholohiia komunikatsii. 2010. Rezhym dostupu do resursu: <http://social-science.com.ua/article/>
9. Pustorolev P.P. Analiz poniattia pro zlochyn. / P. P. Pustorolev M.: 2005
10. Ukrainy. Prezydentu, zakonodavchii, vykonavchii vladi. Analitychni rozrobky, propozyzii naukovykh ta praktychnykh pratsivnykiv. Mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk / A. I. Komarova, Yu. P. Bohutskyi ta in. Kyiv

Hanna ZAKHAROVA

PhD, Associate professor of the
Department of Pedagogy, Foreign
Philology and Translation Simon
Kuznets Kharkiv National University of
Economics

ORCID: 0000-0002-3885-5130

Iryna MAKSYMOVA,

Senior Lecturer of the Department of
Pedagogy, Foreign Philology and
Translation, Kharkiv National
University of Economics, Kharkiv

ORCID: 0000-0002-2507-5792

Zhanna DIDENKO,

Lecturer of the Department of
Pedagogy, Foreign Philology and
Translation, Kharkiv National
University of Economics, Kharkiv

ORCID: 0000-0002-7897-5428

**PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF SPIRITUAL
NEEDS OF STUDENT YOUTH AT ADAPTIVE PRINCIPLES**

Abstract. The article is devoted to one of the urgent problems of the formation of students' spirituality, which is relevant and belongs to the problem of a social nature, as it is related to such a concept as the formation of personality. The main problems of needs analysis consist in establishing their composition, hierarchy, boundaries, levels and

possibilities of satisfaction. These problems are closely interrelated. In particular, the hierarchy of needs is largely determined by the levels of their satisfaction. In our time, you can often hear calls for raising the national consciousness of a person and educating a true citizen. And the impetus and basis for this is, first of all, education of a spiritual personality.

That is why the article examines the pedagogical conditions for the formation of spiritual needs of student youth, reveals the levels of formation of spiritual values of students. The paper analyzes the works of teachers of the past and modern scientists on this problem. The concept of "spiritual culture" is analyzed, the article analyzes the levels of formation of students' spiritual values. The principles and tasks that are necessary for the formation of the spirituality of youth are considered. The following components of the concept of spiritual culture of students were highlighted, each of them was characterized and it was shown how these components of spiritual culture are influenced by the following blocks of educational activity: operational-active, motivational, interpersonal and business relations between the teacher and the student.

Based on the results of the theoretical analysis of domestic and foreign psychological and pedagogical literature on the researched problem, empirical experience of educational work with students, analysis of the structure of spirituality, the pedagogical conditions for the development of students' spiritual values are substantiated. The main conditions for the formation of the individual's spirituality were highlighted in the work. The concepts of integration and interdisciplinary connections have also been studied.

Key words: student, spirituality, pedagogical conditions, spiritual culture, adaptive principles, institution of higher education.